

Ο φιλελευθερισμός ως γεγονός και ως ιδεολογία

ΜΑΡΣΕΛ ΓΚΟΣΣΕ

Ελευθεροτυπία, 27/05/2005

ΘΕΜΑ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑΣ

Σοσιαλισμός- Φιλελευθερισμός

Ο φιλελευθερισμός είναι το μέλλον του σοσιαλισμού; Το βέβαιο είναι ότι ο φιλελευθερισμός είναι η κεντρική έννοια της εποχής μας, την οποία χρειάζεται να φωτίσουμε όσο είναι δυνατό, μακριά από καταγγελίες τόσο οργίλες όσο και προβληματικές του «νεοφιλελευθερισμού» ή του «υπερφιλελευθερισμού». Από την άλλη μεριά, αυτό που είναι δεδομένο είναι το ότι ο δημοκρατικός σοσιαλισμός βρίσκεται μπροστά στην πρόκληση μιας πλήρους ανανέωσης, αν δεν θέλει να εγκλωβιστεί στην κατάσταση του κόμματος του παρελθόντος και της συντήρησης των «κεκτημένων».

Εχω αμφιβολίες για την άποψη περί φιλελευθερισμού που διατυπώνει η Μονίκ Καντό-Σπεμπέρ. Αλλά αυτό που έχει σημασία είναι να αντιτάξουμε μια άποψη σε μια άλλη άποψη. Το σημαντικό είναι να κατανοήσουμε τις δυσκολίες που υπάρχουν στον ορισμό του φιλελευθερισμού και στον ορθό τρόπο για να φτάσουμε σε αυτόν. Νομίζω ότι η ιδέα του «φιλελεύθερου σοσιαλισμού» τείνει να υποβαθμίζει τη θεωρητική ιδιαιτερότητα του σοσιαλισμού.

Δεν είναι τυχαίο που ο όρος φιλελευθερισμός αποτελεί πηγή μιας τέτοιας σύγχυσης. Δεν είναι μόνον το ότι έχει πολλαπλά λήμματα και ότι χρησιμοποιείται σε διαφορετικά πεδία, στην πολιτική, την οικονομία, τα ήθη. Υπάρχει ένας βαθύτερος λόγος γι' αυτή την ασυγκράτητη πανταχού παρουσία.

Είναι το ότι ο φιλελευθερισμός δεν είναι μόνο μια θεωρία ανάμεσα στις άλλες, αλλά διατηρεί μια ιδιαίτερη συμβίωση με μια ουσιώδη άρθρωση του κόσμου μας. Η κοινή γλώσσα καταγράφει αυτή τη σχέση: ζούμε σε φιλελεύθερες δημοκρατίες. Αυτός ο επιθετικός προσδιορισμός παραπέμπει βέβαια σε αρχές και αξίες. Περιγράφει κυρίως μια θεσμική πραγματικότητα. Με δυο λόγια, υπάρχει ένα «φιλελεύθερο γεγονός» με βάση το οποίο οργανώνονται οι κοινωνίες μας. Αυτό έγκειται ουσιαστικά στο διαχωρισμό κοινωνίας πολιτών και κράτους, δηλαδή στην ατομική ελευθερία των προσώπων και στον αντίστοιχο περιορισμό της δημόσιας εξουσίας. Γι' αυτό το λόγο δεν έχουμε άλλη λέξη από το «φιλελεύθερο» για να περιγράψουμε αυτό το πρωταρχικής σημασίας γεγονός, καθώς οι φιλελεύθεροι στοχαστές ήσαν οι πρώτοι που το επεξεργάστηκαν θεωρητικά και αναγόρευσαν τη θεμελίωσή του σε πολιτικό στόχο.

Το φιλελεύθερο γεγονός καλύπτει έτσι την εγγύηση των ατομικών δικαιωμάτων, των θεμελιωδών δημόσιων ελευθεριών (έκφρασης, συγκέντρωσης, οργάνωσης) και των πολιτικών μηχανισμών που αποβλέπουν στο να μας προμηθεύσουν τη μετάφρασή του σε αυτό το σύστημα δικαιωμάτων. Καθώς τα ατομικά δικαιώματα επιτρέπουν και εκείνο της ιδιοκτησίας και μία από τις βασικές ελευθερίες είναι και η σύναψη συμβολαίων ανάμεσα σε πρόσωπα, το φιλελεύθερο γεγονός περιλαμβάνει και μια οικονομική διάσταση. Θεμελιώνει μάλιστα την ύπαρξη μιας οικονομικής κοινωνίας που συγκροτείται με βάση την ελευθερία τού επιχειρείν και την ελευθερία των συναλλαγών. Βλέπουμε επομένως ότι δεν είναι τόσο εύκολο να διαχωρίσουμε την προσωπική ελευθερία, την πολιτική ελευθερία και την οικονομική ελευθερία. (...)

Το φιλελεύθερο γεγονός είναι ο άξονας γύρω από τον οποίο στρέφεται η δυναμική των κοινωνιών μας. Ο φιλελευθερισμός βρίσκεται στο επίκεντρο αυτού που καθορίζει την πρωτοτυπία του κόσμου μας. Δεν είναι ωστόσο γι' αυτόν το λόγο η μοναδική θεωρία, η μόνη κυρίαρχη ιδεολογία. Εδώ είναι που χρειάζεται να διαχωρίσουμε το φιλελεύθερο γεγονός από τον φιλελευθερισμό ως ιδεολογία. Το φιλελεύθερο γεγονός όχι μόνο δεν απαντάει σε όλα, αλλά προκαλεί τόσα προβλήματα όσα και επιλύει. Θέτει γιγάντια προβλήματα οργάνωσης των κοινωνιών στις οποίες εισάγεται, καθώς έρχεται σε ρήξη με

την «κανονική» τάξη των ανθρώπινων κοινωνιών. Πρέπει να προσαρμοστούμε σε αυτό ή πρέπει να το απορρίψουμε; Αντιπροσωπεύει ένα δομικό δεδομένο από το οποίο δεν μπορούμε να ξεφύγουμε ή είναι καλό να το υπερβούμε; Αν υποθέσουμε ότι το αποδεχόμαστε, πρέπει να το αφήσουμε ανεξέλεγκτο παρά τις αναστατώσεις που συνεπάγεται ή πρέπει να το περιορίσουμε, να το ελέγξουμε, να το συγκρατήσουμε, να το διευθύνουμε; Αν εγκαταλειφθεί στον εαυτό του, πράγματι, παράγει συνέπειες που βρίσκονται σε αντίθεση με τις επαγγελίες του. Γεννάει σχέσεις υποδούλωσης εξαιτίας της ανισότητας των συμβαλλόμενων στην αγορά εργασίας, όπου ο ένας είναι υποχρεωμένος να πουλήσει τον εαυτό του και όπου ο άλλος αγοράζει με την τιμή που αυτός θέλει (η «μισθωτή δουλεία»). Προκαλεί σχέσεις κυριαρχίας στους κόλπους της κοινωνίας με τη συγκέντρωση του πλούτου και των μέσων επηρεασμού σε λίγα χέρια, πράγμα που είναι το αναπόφευκτο τίμημα της ελευθερίας των συναλλαγών• με άλλα λόγια, ανοίγει την πόρτα στην ανασυγκρότηση μιας βιομηχανικής και χρηματιστηριακής ολιγαρχίας. Συνεπάγεται μια συλλογική αποστέρηση, καθώς ενεργοποιεί μια γενικευμένη κινητοποίηση δρώντων υποκειμένων που κανείς δεν ελέγχει πλέον και κανείς δεν ξέρει πού οδηγεί. Η ελευθερία τού καθένα μεταφράζεται σε υποδούλωση όλων στην τυφλή πορεία ενός χαοτικού γίγνεσθαι.

Ετσι η εκδίπλωση του φιλελεύθερου γεγονότος συνοδεύεται από την ανάπτυξη ιδεολογιών που είναι τόσο ερμηνείες της φύσης του όσο και απαντήσεις στις προκλήσεις του, στις αντιφάσεις του, δηλαδή στις ανακολουθίες του. Γιατί, ας το επαναλάβουμε, η αυθόρμητη δυναμική τού φιλελεύθερου γεγονότος είναι κάθε άλλο παρά μονοσήμαντη. Διαπερνιέται από βίαιες αντιφάσεις. Η ελευθερία της παραγωγής και της ανταλλαγής έρχεται σε σύγκρουση με την πραγματική ατομική ελευθερία καθώς και με την πραγματική συλλογική ελευθερία, νοούμενη με την έννοια του ελέγχου της κοινής μας μοίρας. Όσο δύσκολο είναι να διαχωρίσουμε την πολιτική ελευθερία, την προσωπική ελευθερία και την οικονομική ελευθερία άλλο τόσο προβληματική είναι και η σύζυξή τους.

Αυτό είναι το θέμα της δημόσιας συζήτησης από το 19ο αιώνα και των μεγάλων ιδεολογικών προσανατολισμών που σημάδεψαν τη φυσιογνωμία του. Απλουστεύοντας στο έπακρο, θα λέγαμε ότι αυτοί οι προσανατολισμοί μπορούν να αναχθούν σε τρεις. Ο συντηρητισμός υπερασπίζεται τη συνέχεια με τις κοινωνίες του παρελθόντος υποστηρίζοντας τη διαχρονική αναγκαιότητα των αρχών της τάξης (η θρησκεία, η ιεραρχία, η εξουσία, η κοινότητα) ενάντια σε ό,τι αντιλαμβάνεται ως φιλελεύθερη αταξία. Στον αντίθετο πόλο ο σοσιαλισμός θέλει να είναι ο μαιευτήρας των επαγγελιών χειραφέτησης που η αστική κοινωνία αφήνει - και δεν μπορεί παρά να αφήνει- ανεκπλήρωτες, αφού δεν ενδιαφέρεται για την ισότητα χωρίς την οποία η ελευθερία παραμένει κενό γράμμα. Ανάμεσα στους δύο ο φιλελευθερισμός, αφού υπήρξε ο κήρυκας των σύγχρονων ελευθεριών ενάντια στο παλιό αριστοκρατικό και μοναρχικό οικοδόμημα, έγινε ο υπερασπιστής της υπάρχουσας διάταξης του κόσμου και των προόδων που αυτή επιδέχεται. (...)

Πεδία εφαρμογής φιλελευθερισμού

Σήμερα υπάρχουν πολλοί φιλελευθερισμοί που διαφοροποιούνται σε συνάρτηση με τα σημεία εφαρμογής που επιλέγουν: ένας φιλελευθερισμός των δικαιωμάτων του ατόμου, ένας φιλελευθερισμός της αποτελεσματικότητας της αγοράς, ένας φιλελευθερισμός της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, που βασίζεται στις ορθές σχέσεις ανάμεσα στην κοινωνία πολιτών και το κράτος, ενώ καθεμιά από αυτές τις θεματικές μπορεί να γεννήσει μια συνολική θεώρηση. Ανάλογα με την οπτική τους γωνία, οι προτεινόμενες θεωρίες παρουσιάζουν αισθητές διαφορές. Έχουν ωστόσο κοινές κάποιες πρωταρχικές θέσεις που τις κάνουν να συγγενεύουν και δικαιολογούν την κατάταξή τους στην ίδια οικογένεια. Αυτές ανάγονται, με βάση την ίδια τριμερή διάκριση, σε μian ορισμένη ιδέα του ατόμου σε σχέση με την κοινωνία, σε μian ορισμένη ιδέα αυτού που αποτελεί κοινωνία και σε μian ορισμένη ιδέα των ορίων του πολιτικού, ιδέες που συνοψίζονται στις δύο λέξεις της «ελευθερίας» και του «δικαίου» -με την ελευθερία να αποτελεί την ανώτερη αξία και το δίκαιο να είναι το κατ' εξοχήν τεχνικό εργαλείο της.

Προτεραιότητα της ατομικής ελευθερίας, πίστη στην ικανότητα αυτών των ελευθεριών να συνδυαστούν μεταξύ τους προς αμοιβαίο όφελος των μερών, εμπιστοσύνη στη δύναμη των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων να καθορίζουν τον καλύτερο συλλογικό προσανατολισμό από

τη στιγμή που εξασφαλίζεται ο σεβασμός των κανόνων του παιχνιδιού, άρνηση του να βλέπουμε στο γενικό συμφέρον κάτι άλλο εκτός από το άθροισμα ή τη συσπείρωση ιδιαίτερων συμφερόντων, περιορισμός του πολιτικού στη διαχείριση της κοινωνίας πολιτών: αυτά νομίζω ότι είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της συνεκτικής θεώρησης της κοινωνίας, της δυναμικής της και του τρόπου διακυβέρνησής της, που δικαιούται το όνομα του «φιλελευθερισμού».

Υπάρχουν επίσης πολλοί σοσιαλισμοί. Υπάρχει ένας ελευθεριακός σοσιαλισμός του ατόμου, ένας συνεργατικός σοσιαλισμός της κοινωνίας πολιτών, ένας οργανωτικός σοσιαλισμός του δημοκρατικού κράτους. Συγγενεύουν ωστόσο μεταξύ τους τουλάχιστον με μία κοινή προϋπόθεση που τους κάνει να διαφέρουν αποφασιστικά από το νεοφιλελευθερισμό στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν το άτομο. Εκεί όπου ο φιλελευθερισμός βλέπει την «κοινωνία των ατόμων», ο σοσιαλισμός βλέπει «το άτομο μέσα στην κοινωνία». Στη θεώρηση των σοσιαλισμών η τύχη των ατόμων δεν μπορεί να διαχωριστεί από την κατάσταση της κοινωνίας στην οποία ανήκουν. Αν τα άτομα είναι ο σκοπός, η κοινωνία είναι το αναγκαίο μέσο. Αυτό μεταφράζεται άμεσα στην προτεραιότητα που αποδίδεται στην ισότητα ως προϋπόθεση της ελευθερίας. Παρόμοια, εκεί όπου ο φιλελευθερισμός μιλάει για δίκαιο, ο σοσιαλισμός μιλάει περισσότερο για δικαιοσύνη. (...)

*** Το *Civilitas.GR* και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)**